

Можливості податкового законодавства для інвестиційної діяльності на вітчизняному фінансовому ринку

А. Федоренко

За оцінками Price Waterhouse Coopers податкова система України у світовому загальному рейтингу у минулому році знаходилася на 177 місці¹. З набранням чинності Податковим кодексом України, її позиції у рейтингу мають відповідно покращитися. За прогнозними розрахунками Міністерства фінансів вони відповідатимуть: за витратами часу на ведення, складання та подання податкової звітності – 90 місцю; за узагальненою ставкою податків – 143; за загальним рейтингом – 141 місцю. Хоча зрозуміло, що навіть з урахуванням такого «покращення» рейтингова позиція податкової системи України у світовому співтоваристві не може сприйматися як задовільна. Разом з тим, систему оподаткування України у сфері інвестиційної діяльності слід віднести до однієї з найбільш ліберальних. Йдеться про рівень окремих ставок оподаткування, обсяги звільнень від сплати податків, систему взаємозаліку податкових зобов'язань та перенесення їх на більш пізні періоди. Зокрема, ПКУ містить цілу низку норм, які стимулюють залучення фінансових інвестицій з ринків капіталу в реальний сектор економіки України, і робота щодо удосконалення цього законодавства постійно триває.

Податковий кодекс України визначає фінансові інвестиції як господарські операції, що передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та/або інших фінансових інструментів. Фінансові інвестиції поділяються на прямі, портфельні та реінвестиції в фінансові інструменти. При цьому прямі інвестиції – господарські операції, що передбачають внесення коштів або майна в обмін на корпоративні права, емітовані юридичною особою при їх розміщенні такою особою; портфельні інвестиції – господарські операції, що передбачають купівлю цінних паперів, деривативів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку або біржовому товарному ринку; реінвестиції – господарські операції, що передбачають здійснення фінансових інвестицій за рахунок прибутку, отриманого від інвестиційних операцій (пп.14.1.81 п.14.1 ст. 14 р. I ПКУ).

Фінансові інвестиції є передумовою здійснення реальних (капітальних) інвестицій, тому від їх обсягів залежить розвиток реального сектору економіки, нарощування економічного потенціалу країни.

Чинне податкове законодавство передбачає чимало податкових пільг та можливостей у сфері фінансових інвестицій.

Податок на прибуток підприємств: можливості для емітента

Суттєвим моментом в реалізації стимулюючої функції податків є порядок оподаткування емісійної діяльності позичальника, оскільки від рівня податкового навантаження на емітента залежить «вартість» залучення коштів у розвиток підприємства, а отже і доцільність здійснення записочень.

На боці юридичної особи емітента (позичальника) або продавця інвестиційних активів не оподатковуються:

- сума попередньої оплати та авансів, отримана в рахунок оплати продукції (товарів, робіт, послуг) (пп.136.1.1 п. 136.1 ст.136 р. III ПКУ);
- суми коштів або майна, що надходять емітенту у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій в корпоративні права (акції, частки, паї), в тому числі грошові або майнові внески згідно з договорами про спільну діяльність (пп.136.1.3 п. 136.1 ст.136 р. III ПКУ);
- суми коштів спільного інвестування, а саме коштів, залучених від інвесторів інститутів спільного інвестування, доходи від проведення операцій з активами таких інститутів та доходи, нараховані за активами зазначених інститутів (пп.136.1.9 п. 136.1 ст.136 р. III ПКУ);
- кошти, залучені від власників сертифікатів фондів операцій з нерухомістю, доходи від проведення операцій з активами фондів, операцій з нерухомістю та доходи, нараховані за активами фондів операцій з нерухомістю, створених відповідно до закону (пп.136.1.9 п. 136.1 ст.136 р. III ПКУ);
- суми емісійного доходу, отриманого емітентом у вигляді перевищення ціни первинного розміщення акцій (інших корпоративних прав) над їх номінальною вартістю (пп.136.1.10 п. 136.1 ст.136 р. III ПКУ);
- основна сума отриманих фінансових кредитів, позик та інших доходів, які не враховуються для визначення об'єкта оподаткування (пп.136.1.20 п. 136.1 ст.136; пп.153.4.1 п. 153.4 ст.153 р. III ПКУ);
- кошти або майно, залучені шляхом випуску ощадних (депозитних) сертифікатів (іпотечних сертифікатів з фіксованою дохідністю) або на інші строкові чи довірчі рахунки, емісії (випуску) облигацій (пп.153.4.1 п. 153.1 ст.153 р. III ПКУ);
- прибуток, розподілений на дивіденди, що нараховані: а) фізичним особам, б) у вигляді акцій (часток, паїв), в) інститутами спільного інвестування, г) на користь власників корпоративних прав материнської компанії, що сплачуються в межах сум доходів такої материнської компанії, отриманих у вигляді дивідендів від інших осіб, г) управителем фонду операцій з нерухомістю при виплаті платежів власникам сертифікатів ФОН, в частині сплати авансового внеску за податком на прибуток (пп.153.3.5 п. 153.3 ст.153 р. III ПКУ).

Податок на прибуток підприємств: можливості для інвестора

Своєрідним «віддзеркаленням» стимулів для емітента (позичальника) за податком на прибуток є система стимулів для інвестора (кредитора). Адже сприятливі умови для залучення інвестицій (кредитів) емітентом (позичальником) зовсім не означають сприятливості обставин здійснення інвестицій чи кредитування для інвестора (кредитора). Лише у разі наявності «взаємної» вигоди для двох сторін можливий безперешкодний рух інвестицій (кредитів) та інвестиційних доходів (дивідендів, відсотків) в обох напрямках. В ПКУ ці вимоги враховані у вигляді звільнення від податку на прибуток підприємств окремих видів інвестиційних доходів.

На боці юридичної особи-інвестора не оподатковуються:

- суми інвестиційного прибутку, отримані інвестором від операцій з торгівлі цінними паперами (корпоративними правами), реінвестовані в цінні папери (корпоративні права) цього ж виду, до моменту остаточного відчуження інвестиції (п.153.8 ст.153 р. III ПКУ);
- дивіденди, отримані платником податку – резидентом від інших платників податків – резидентів (пп.136.1.12 п.136.1 ст.136; пп.153.3.6 п.153.3 ст.153 р. III ПКУ);
- корпоративний прибуток, реінвестований в статутний капітал емітента шляхом збільшення номінальної вартості акцій;
- кошти або майно, які повертаються власнику корпоративних прав, емітованих юридичною особою, після повної і кінцевої ліквідації такої юридичної особи, або в разі зменшення розміру статутного фонду емітента, але не вище вартості придбання акцій, часток, паїв (пп.136.1.13 п. 136.1 ст.136 р. III ПКУ);
- операції з конвертації цінних паперів (п.153.9 ст.153 р. III ПКУ).

Податок на доходи фізичних осіб: можливості для інвестора

Помітну роль у фінансуванні економіки відіграє населення, для якого інвестиції – форма збереження та примноження власних заощаджень громадян шляхом розміщення їх в доходні інвестиційні активи. Тому режим оподаткування інвестиційних доходів фізичних осіб має бути більш сприятливим, ніж доходів юридичних осіб, оскільки такі доходи не пов'язані з підприємницькою діяльністю.

ПКУ містить ряд «звільнень» від оподаткування доходів фізичних осіб (ПДФО) сум, інвестованих в корпоративні права, та в окремих випадках нарахованих дивідендів, а також передбачає застосування спеціальної ставки податку (5%) щодо певних видів інвестиційних доходів.

1) На боці інвестора-фізичної особи не оподатковуються:

- кошти або майно, які повертаються власнику корпоративних прав, емітованих юридичною особою, після повної і кінцевої ліквідації такої юридичної особи – емітента, або в разі зменшення розміру статутного фонду такої особи, але не вище вартості придбання акцій, часток, паїв (пп.136.1.13 п. 136.1 ст.136 р. III ПКУ);
- дивіденди, які нараховуються на користь платника податку у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих юридичною особою – резидентом, що нараховує такі дивіденди, за умови, що таке нарахування жодним чином не змінює пропорцій (часток) участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, та в результаті якого збільшується статутний фонд емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів (пп.165.1.18 п.165.1 ст.165 р. IV ПКУ).

2) На боці інвестора-фізичної особи оподатковуються за спеціальною ставкою 5% доходи, нараховані як:

- процент на поточний або депозитний банківський рахунок (дія норми призупинена);
- процентний (дисконтний) дохід за іменним ощадним сертифікатом;
- процент на вклад (депозит) члена кредитної спілки;
- дохід, який виплачується компанії, що управляє активами інститутів спільного інвестування;
- дохід за іпотечними цінними паперами;
- дохід у вигляді відсотків (дисконту) за облігаціями;
- дохід за сертифікатом ФОН та від викупу сертифікатів ФОН;
- дохід у вигляді дивідендів за корпоративними правами та пайовими цінними паперами. (п.167.2 ст.167 р. IV ПКУ).

3) Усі інші види доходів інвестора - фізичної особи оподатковуються за ставкою 15 (17)%, яка є однією з найнижчих у світовій практиці. (п.167.1 ст.167 р. IV ПКУ).

Податок на додану вартість: можливості для учасників фінансового ринку

Дієвим стимулом інвестиційної діяльності є виключення з переліку об'єктів оподаткування податком на додану вартість (ПДВ) операцій з цінними паперами та більшості видів професійної діяльності на фондовому ринку, як сфери, де додана вартість не створюється.

Згідно з ПКУ, не є об'єктом оподаткування операції з:

- випуску, розміщення у управління, продаж за кошти, обмін, викуп та погашення цінних паперів;
- розрахунково-клірингової діяльності;
- реєстраторської діяльності;
- депозитарної діяльності;
- діяльності з управління активами;
- надання комісійних (брокерських, дилерських) послуг з торгівлі та/або управління цінними паперами;
- грошових виплат фондовим біржам або їх членам у зв'язку з організацією та торгівлею цінними паперами і деривативами;
- виплати дивідендів грошима або цінними паперами (п.196.1 ст.196 р. V ПКУ).

Державне мито: можливості для емітента

Здійснення емісійної діяльності пов'язане з реєстрацією випусків цінних паперів та деривативів та сплатою державного мита, сума якого збільшує витрати емітента на залучення інвестицій. Оскільки вартість послуги з реєстрації випуску не залежить від його обсягу, розмір державного мита повинен мати розумну абсолютну межу, яка не гальмуватиме емісійну діяльність, тим більше, що обсяги зареєстрованих випусків цінних паперів вимірюються сотнями мільярдів гривень. Зазначена вимога наразі витримується в українському законодавстві.

За операції з цінними паперами державне мито сплачується у розмірі:

- за реєстрацію випуску цінних паперів, крім облігацій державних і місцевих позик: 0,1 % номінальної вартості випуску паперів, але не більше 5-кратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня поточного року;
- за реєстрацію деривативів: 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (пп. «п» п.6 ст. 3 Декрету КМУ «Про державне мито»).

Проблеми, що були вирішені шляхом внесення змін до ПКУ

Теоретичний аналіз окремих норм Податкового кодексу України та узагальнення практики його застосування виявляють «вузькі» місця в цьому нормативному документі та спонукають до внесення змін та доповнень до ПКУ.

Внаслідок внесення змін до ПКУ було забезпечено:

- 1) визначення операції РЕПО (пп.14.1.270 п.14.1 ст.14 р. I ПКУ) та установа правил її оподаткування для юридичних осіб у разі переходу прав власності на цінні папери (п.153.8 ст. 153 р. III ПКУ) та без такого переходу (п.153.9 ст. 153 р. III ПКУ);
- 2) установа правил оподаткування операцій юридичних осіб з деривативами (п.153.8 ст.153 р. III та пп. 170.2.2 п.170.2 ст.170 р. IV ПКУ);
- 3) врегулювання порядку відображення витрат, понесених інвестором – юридичною особою під час придбання цінних паперів у емітента під час їх розміщення (п.153.8 ст. 153 р. III ПКУ);
- 4) усунення колізії норм, що стосувалися порядку відображення в податковому обліку емісійного доходу, сплаченого інвестором – юридичною особою на користь емітента (пп.14.1.81 п.14.1 ст.14 р. I; п.153.8 ст. 153 р. III ПКУ);
- 5) визначення первинних документів для підтвердження доходів і витрат за операціями з цінними паперами та деривативами (похідними інструментами), що здійснюються на фондовій біржі для юридичних (п.153.8 ст. 153 р. III ПКУ) та фізичних (пп. 170.2.2 п.170.2 ст.170 р. IV ПКУ) осіб;
- 6) звільнення від оподаткування податком на доходи фізичних осіб операцій з конвертації цінних паперів у разі, якщо їх обмін здійснюється за звичайними цінами або за вартістю чистих активів у розрахунку на один цінний папір, які не призводять до відчуження інвестицій та проводяться з цінними паперами ІСІ, що перебувають в управлінні однієї компанії з управління активами (пп.165.1.50 п.165.1 ст.165 р. IV ПКУ).
- 7) уточнення об'єкта оподаткування під час виплати доходу фізичній особі, нарахованого компанією з управління активами інститутів спільного інвестування, внаслідок викупу цінних паперів ІСІ (п.167.2 ст.167 р. IV ПКУ).

Норми ПКУ, що потребують подальшого удосконалення

Частина норм, що перейшли до Податкового кодексу України з попереднього законодавства, потребує подальшого удосконалення. Зокрема, це стосується:

- некоректного визначення поняття «емісійний дохід», яке суперечить стандартам бухгалтерського обліку та призводить до оподаткування частини коштів, отриманих емітентом від повторного розміщення раніше викуплених ним акцій власного випуску (пп.14.1.58 п.14. ст.14 р. I ПКУ);
- правил оподаткування ПДФО дивідендів за привілейованими акціями, які безпідставно прирівняні до виплат заробітної плати (п.153.3.7 п.153.3 ст.153 р. III; пп.170.5.3 п.170.5 ст.170 р. IV ПКУ);
- відсутності переліку операційних і транзакційних витрат за операціями фізичних осіб з інвестиційними активами (оплата брокерських послуг, сплата комісійної винагороди торговцю, оплата послуг біржі, оплата послуг реєстратора та зберігача тощо) та порядку їх визнання що призводить до необґрунтованого завищення об'єкту оподаткування на суму неврахованих витрат, понесених у зв'язку з купівлею/продажем таких активів;
- втрата раніше існуючої норми, яка дозволяла зменшувати об'єкт оподаткування інвестора – фізичної особи на суму доходів, реінвестованих платником податку у джерела їх одержання на придбання акцій та інвестованих на реконструкцію і розширення виробництва суб'єктів підприємницької діяльності.

* * *

Систематизація та узагальнення основних норм, які стосуються податкового регулювання фінансових інвестицій, свідчать про те, що система оподаткування в Україні містить широкий спектр податкових стимулів до здійснення емісійної та інвестиційної діяльності, надання фінансових послуг на ринках капіталу, проведення операцій з інвестиційними активами та отримання інвестиційних доходів.

Разом з тим, ПКУ не вільний від недоліків, які роками накопичувалися в системі оподаткування інвестиційних операцій та доходів від них. Частиною цих проблем було вирішено в Законі України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих норм Податкового кодексу України» від 07.07.2011 №3609-17, частина норм ПКУ потребує подальшого опрацювання.

При цьому, слід зауважити, що не всі проблеми у сфері оподаткування можуть бути вирішені лише шляхом удосконалення законодавства. Потребує суттєвого поліпшення щоденна робота усіх ланок Державної податкової служби, оскільки найбільш вузьким та проблемним місцем в податковій системі України є практика адміністрування податків та порядок правозастосування: масове неповернення ПДВ; доведення абсолютних сум податкових зобов'язань до окремих платників податків; планування обсягів фінансових санкцій за порушення законодавства з питань оподаткування; тлумачення норм, що припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або податкових органів, виключно на користь податківців; домінування фіскальної функції над стимулюючою в правозастосуванні тощо.

¹Рейтинг привабливості податкової системи України штучно занижений //Мінфін: [Електр. ресурс]. - http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=91635&cat_id=53608